

Ik wil nou eens een keer zelfstandiger worden!

Een kwalitatief onderzoek naar de ervaringen van laaggeletterden en docenten met het multimedialprogramma Lees en Schrijf! Taal op je werk

Ga naar pagina 52

6 SAMENVATTING EN CONCLUSIES

6.1 Het onderzoek

Doel van het onderzoek is het verkrijgen van meer inzicht in de wijze waarop *Lees en Schrijf! Taal op je werk* wordt gebruikt en beleefd door gebruikers en de mate en wijze waarop het materiaal aansluit bij de leerwijzen en leerbehoeften van deze groep. Onderzoeksvragen zijn:

- Hoe gebruiken en beleven laaggeletterden en docenten die met *Lees en Schrijf! Taal op je werk* werken het programma en de verschillende onderdelen. Welke effecten ervaren zij daarbij?
- Wat zijn de leerwijzen en leerbehoeften van de gebruikers van *Lees en Schrijf! Taal op je werk*? In hoeverre sluit de *Lees en Schrijf!*-aanpak daarop aan?
- Hoe kan multimediale educatieve televisie volgens de *Lees en Schrijf!*-aanpak nog beter aansluiten bij de leerwijzen en behoeften van de gebruikersgroepen?
- Welke onderwerpen zijn interessant voor kwantitatief onderzoek?

Interviews en groepsgesprekken

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden hebben we:

- 'face-to-face' interviews gehouden met 34 laaggeletterden die met het materiaal van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* aan de slag zijn gegaan. We hebben de respondenten geworven onder de bestellers van werkboeken *Lees en Schrijf! Taal op je werk* en onder NT1- en NT2-cursisten. Deels ging het om individuele gesprekken en deels om groepsgesprekken (zie de bijlagen voor de gespreksleidraad). De gesprekken duurden ongeveer 2 uur;
- gesprekken gevoerd met 14 NT1- en NT2-docenten die het materiaal in of als aanvulling op hun lessen gebruiken. Het ging daarbij vooral om telefonische gesprekken van ongeveer een uur (zie de bijlagen voor de gespreksleidraad);
- 15 korte telefonische gesprekken gevoerd met docenten, therapeuten en welzijnswerkers die het werkboek *Lees en Schrijf! Taal op je werk* voor gebruik in hun beroepspraktijk bestelden;

- 6 korte telefonische gesprekken gevoerd met mensen die het werkboek voor een buitenlandse partner of kennis bestelden.

Bij het samenstellen van de gespreksgroepen en het vinden van individuele leerders hebben wij onderscheid gemaakt naar NT1-leerders, Nederlands sprekende NT2-leerders en beginnende NT2-leerders. Hoewel het werkboek veel is besteld door de laatste groep hebben wij deze buiten beschouwing gelaten in het onderzoek. Voor hen is het materiaal niet bedoeld en te moeilijk.

6.2 Bevindingen

6.2.1 Achtergronden van de gebruikers

De achtergronden van de leerders komen overeen met wat uit de literatuur bekend is over laaggeletterden. Zij hebben een korte schoolcarrière gehad, verrichten laaggeschoolde arbeid, hebben veel angst (gehad) om weer naar school te gaan en hebben hun lees- en schrijfbependingen al lange tijd weten te verbergen. Veranderingen in het arbeidsproces of de wens meer zelfstandig te functioneren maken dat de stap naar een cursus of zelfstandig leren gemaakt is.

Cursisten bevinden zich vaak in meer stabiele levensfase dan zelfstandige leerders. Zij hebben een vaste baan of zijn juist met pensioen. Ook hebben zij meer steun van een partner of naaste familie dan zelfstandige leerders.

6.2.2 Gebruik en beleving

Docenten Nederlandse Taal gebruiken het materiaal als aanvulling op het lesmateriaal, vaak in combinatie met grammatica en lesstof die verdieping aanbrengt, of andersom. De hoofdstukken in het *Lees en Schrijf!*-materiaal worden als een stimulerende aanvulling op het bestaande lesmateriaal gebruikt, tijdens de les, of voor thuis. Andere docenten, begeleiders en therapeuten hebben het materiaal in de kast staan om desgewenst uit te lenen, weg te geven aan een cliënt, of om gebruikt te kunnen worden door medewerkers. Docenten zijn zich ervan bewust dat het materiaal niet als lesmateriaal bedoeld is.

Laaggeletterden gebruiken het materiaal van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* vooral als non-formeel leermiddel.¹⁶ Laaggeletterden gebruiken het materiaal intentioneel, om beter te leren lezen en schrijven, en zij beoordelen het materiaal ook als zodanig. Sommige zelfstandige leerders zien het materiaal als een alternatief voor een cursus.

Als NT-leermateriaal wordt het *Lees en Schrijf!*-materiaal door zowel laaggeletterden als docenten zeer positief gewaardeerd. Er is eindelijk leuk leermateriaal dat op maat kan worden ingezet, dat aansluit bij de belevingswereld van de laaggeletterden, en dat duidelijk, praktisch en niet oubollig is vormgegeven. Bovendien met gratis een echt boek erbij. En er kan afwisselend gebruik worden gemaakt van werkboek en website.

De onderwerpen in de oefeningen spreken aan en men verbetert behalve de lees- en schrijfvaardigheden ook alledaagse praktische vaardigheden. Vooral hierom wordt het materiaal ook door andere docenten, sociale vrijwilligers, therapeuten en begeleiders voor hun cliënten besteld. Bovendien kan met het materiaal gemakkelijk korte stukjes gewerkt worden wat als prettig wordt ervaren door zowel leerders als docenten.

Het niveau van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* sluit goed aan bij het niveau van de groep waarvoor het bedoeld is. Leerders op niveau A2 kunnen goed zelfstandig met het materiaal werken. Daarnaast kunnen ook leerders op niveau A1 met het materiaal werken, zij het met begeleiding. Ook voor leerders op niveau B1 is het materiaal interessant, zij het met enige inhoudelijke aanvulling en verdieping.¹⁷

Redenen voor leerders op niveau A1-B1 om het materiaal niet te gebruiken hebben vooral te maken met het ontbreken van een onderwijscontext. De laaggeletterden hebben begeleiding en stimulering van een leeromgeving nodig

¹⁶ Zie paragraaf 3.7 voor een beschrijving van de verschillende leerwijzen.

¹⁷ Zie paragraaf 2.4, pagina 4, voor een beschrijving van de verschillende geletterdheidsniveaus.

om met het materiaal aan de slag te gaan. Dit heeft niet met het materiaal te maken maar met zelfvertrouwen, discipline en concentratie van de leerders. Dat het materiaal als leuk en aansprekend ervaren wordt helpt bij de concentratie en motivatie maar voor een deel van de leerders blijft persoonlijke begeleiding onontbeerlijk.

Televisieserie

Van de onderdelen van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* wordt de televisieserie het minst gebruikt. De meeste respondenten hebben slechts enkele van de uitzendingen gezien. Een groot deel van de respondenten weet wel dat het televisieprogramma bestaat, maar er zijn maar weinig respondenten die de serie echt volgen. Belangrijkste oorzaak is het tijdstip van uitzending, voornamelijk op doordeweekse dagen overdag. Een deel van de respondenten is dan aan het werk. Voor zover de laaggeletterden de televisieserie gezien hebben vinden zij de portretten aansprekend, interessant en stimulerend. Een uitzondering hierop zijn de jongere laaggeletterden. Zij zouden graag meer variatie in de presentatie en meer leuke sketches in de serie zien.

Werkboek

Alle respondenten hebben het werkboek besteld en vrijwel alle respondenten hebben ook oefeningen uit het werkboek gemaakt. Voor sommige cursisten is het bestellen van het boek een leerdoel op zich. De werkboeken worden in de cursussen of als huiswerk materiaal gebruikt, al dan niet aangevuld met computeroefeningen.

Het werkboek wordt positief gewaardeerd. Leerders vinden het leuk om een mooi boek te hebben en vinden de oefeningen duidelijk en leerzaam. Een deel van de respondenten houdt het boek netjes en schrijft de antwoorden in een schrift. Dat het werkboek gratis is, maakt dat het ook aan familieleden en kennissen wordt aangeraden.

De respondenten voor wie het boek moeilijk is, zouden graag een lijst met de moeilijke woorden in het boek opgenomen zien en meer herhaling van leerregels en oefeningen. Respondenten voor wie het materiaal makkelijker is, wensen meer diepgang en grammatica, en meer herhaling en opbouw van de moeilijkheidsgraad.

Website

Net als het werkboek wordt ook de website met oefeningen positief gewaardeerd door de respondenten. Over het algemeen zijn respondenten over de internetoefeningen nog enthousiaster dan over het werkboek door de directe feedback bij deze oefeningen. Ook kunnen de respondenten zich bij de internetoefeningen beter concentreren en het oefenen langer volhouden dan met het werkboek. Dit komt door het medium en door de leuke en afwisselende presentatie van de oefeningen.

Wanneer een antwoord fout is wordt niet duidelijk wat het goede antwoord had moeten zijn en welke uitleg hier achter steekt. Dit wordt als een nadeel ervaren. Wordt het werkboek soms nagekeken en uitgelegd door de docente, bij de computeroefeningen moeten de laaggeletterden het ermee doen dat een antwoord goed of fout is. Dat er een aantal hernieuwde pogingen mag worden ondernomen wanneer het eerste antwoord fout is wordt wel gewaardeerd. Dit dwingt de leerder goed na te denken.

6.2.3 Effecten

Hoewel we niet kunnen zeggen hoe groot de effecten van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* zijn op het verbeteren van de taalvaardigheden van laaggeletterden verwachten we dat het effect positief zal zijn. Vormgeving, onderwerpen en format werken activerend, helpen leerders bij de concentratie en werken motiverend. Ook het feit dat laaggeletterde leerders nu eindelijk 'een eigen boek hebben', en thuis achter de computer kunnen oefenen, wordt door zowel leerders als docenten als zeer positief en motiverend ervaren. We mogen aannemen dat dit hoe dan ook bijdraagt aan het leerproces.

Bewustwording

Leerders die met *Lees en Schrijf! Taal op je werk* aan de slag gaan zijn al doordrongen van het feit dat het voor hen belangrijk is goed te kunnen lezen en schrijven. Vaak hebben zij al langere tijd de wens iets aan hun lees- en schrijfvaardigheden te doen maar voel(d)en zij zich belemmert om naar school te gaan door psychosociale, of situationele barrières. Er lijkt door het programma geen sprake van extra bewustwording van de problematiek bij de laaggeletterden.

Activering

Ook lijkt *Lees en Schrijf! Taal op je werk* de genoemde barrières niet weg te kunnen nemen. De informatie die over de feitelijke cursussen wordt gegeven is beperkt en er wordt in de verschillende onderdelen van het programma alleen naar een telefoonnummer verwezen waar men meer informatie over cursussen kan krijgen.

Cursisten zelf denken dat het belangrijk is ook te laten zien hoe het er in de cursussen aan toe gaat en duidelijk te maken wat de kosten zijn. Ook het inzetten op meer persoonlijke begeleiding en motivatie vanuit de directe(re) omgeving om de stap naar de cursus te maken lijkt hen een goede aanpak.

Lees en Schrijf! Taal op je werk biedt wel een alternatief voor het formele onderwijs voor wie daar nog niet aan toe is. Zelfstandige leerders gebruiken het materiaal om de lees- en schrijfvaardigheden te verbeteren zonder hiervoor naar een cursus te hoeven.

In dit opzicht maakt *Lees en Schrijf! Taal op je werk* de laaggeletterden bewust dat zij zelf iets aan hun vaardigheden kunnen verbeteren en activeert het tot zelfstudie. Indien enige voortgang wordt geboekt in het lees- en schrijfniveau heeft het programma ook een positieve invloed op het zelfvertrouwen van de leerder. Bovendien geven respondenten aan naast lees- en schrijfvaardigheden ook praktische vaardigheden op te doen.

Taboedoorbreking

Respondenten geven aan dat zij niet verwachten of ervaren dat het programma taboedoorbrekend werkt in de zin dat zij zelf meer durven spreken over hun lees- en schrijfproblemen. De angst om deze stap, na jaren van zwijgen, te maken is daar te groot voor. Zelfs leerders die al een cursus volgen en hierin gevorderd zijn geven regelmatig aan hierover niet spreken met anderen dan met gezinsleden of de meeste nabije familie. We kunnen daarom ook niet verwachten dat *Lees en Schrijf! Taal op je werk* aantoonbaar taboedoorbrekend werkt. De psychosociale barrières zijn daar te groot voor. Docenten geven aan dat het programma en de media-uitingen daaromheen wel bijdragen aan het geheel aan aandacht voor de problematiek en zo aan taboedoorbreking rondom dit onderwerp.

6.2.4 Leerwijzen en –behoeften

Laaggeletterden leren het liefst door klein en bij de basis te beginnen en eerst te kijken naar een voorbeeld waarbij een ander deze basiskennis of -vaardigheden toepast. Praktisch zien hoe iets gedaan wordt werkt volgens de respondenten beter dan een uitleg in woord. Vervolgens willen de respondenten nadoen wat zij gezien hebben. In een later stadium willen zij de basis uitbreiden met moeilijkere varianten. Zij willen daarbij vooral in hun eigen tempo kunnen werken.

Leerstof moet direct praktisch toepasbaar zijn, inhoudelijk aansluiten bij de belevingswereld en bij voorkeur op een doelgerichte, leuke, en eigentijdse manier gebracht worden.

Begeleiding

Wanneer de te leren kennis of vaardigheden moeilijker wordt, of wanneer er sprake is van het gebruik van (niet-formele) leermiddelen, is meer behoefte aan goede uitleg vooraf, en herhaling en variatie van voorbeelden. Ook os een aanspreekpunt dan essentieel. In eerste instantie voor het stellen van vragen, en in tweede instantie voor hulp en begeleiding bij het maken van de oefeningen. Respondenten benadrukken dat een persoonlijk aanspreekpunt geduldig moet zijn, goed moet kunnen luisteren en goed moet kunnen uitleggen. Jongere respondenten geven aan ook in de moeilijkere gevallen eerst zelf te willen experimenteren.

Onderwerpen die respondenten nog willen leren zijn rekenen, formuleren invullen, formele brieven schrijven, handleidingen lezen, goed met de computer omgaan en moeilijke woorden. Zij kunnen zich moeilijk voorstellen hoe zij andere vaardigheden dan die met lezen en schrijven te maken hebben 'van achter de computer' kunnen leren.

Voor een deel van de leerders is het sowieso moeilijk om de concentratie, discipline en het zelfvertrouwen op te brengen om zelfstandig met het *Lees en Schrijf*-materiaal te werken. Dit geldt zowel voor individuele leerders als voor leerders in een cursus. Begeleiding en feedback op de gemaakte oefeningen zijn voor zowel cursisten als individuele leerders belangrijk voor de motivatie. Het *Lees en Schrijf*-materiaal zelf biedt daar nu wat te weinig mogelijkheid toe. Dit is

vooral voor de individuele leerders een probleem. Cursisten hebben altijd docent als aanspreekpunt.

Aansluiting bij leerwijzen en -behoeften

De aansluiting van *Lees en Schrijf! Taal op Je Werk* bij informeel en non-formeel leren, is goed als het gaat om de (praktische) aansluiting van de onderwerpen bij de ervaringswereld van de laaggeletterden. Belangrijk daarbij zijn de doelgerichte, aansprekende en eigentijdse informatie en de mogelijkheid in het eigen tempo te kunnen werken.

Minder goed sluit het materiaal aan bij de leerbehoeften wanneer het materiaal wat moeilijker wordt voor de leerder. Er is dan al snel behoefte aan extra uitleg en/of herhalingen in het materiaal. Leerders die thuis met het materiaal werken zijn dan afhankelijk van de aandacht die de naaste familieleden hen kunnen geven bij het maken van de oefeningen.

Leerders voor wie het materiaal wat makkelijker is verlangen meer opbouw en extra oefeningen. Dit laatste geldt vooral voor een aantal leerders in de NT1-cursussen. In deze cursussen worden door de docenten echter vaak extra oefeningen of uitleg geven wanneer dat gewenst is.

6.3 Conclusies

De belangrijkste conclusies zijn:

- De verschillende onderdelen van het programma worden positief gewaardeerd en beleefd door zowel docenten als laaggeletterden.
- Het programma is voor docenten een zeer welkome aanvulling op het bestaande NT1-materiaal.
- Het programma is niet alleen goed bruikbaar voor NT1-leerders maar ook voor Nederlands sprekende NT2-leerders. Deze leerders dienen niveau B1/B2 te hebben voor spreken en luisteren
- Het programma biedt een alternatief voor laaggeletterden die nog niet aan een cursus toe zijn.
- Het programma heeft een positief effect op de motivatie en concentratie van laaggeletterden om zelfstandig of in de cursus aan de lees- en schrijfvaardigheden te werken. Er gaat een activerende werking van het *Lees en Schrijf*-materiaal uit.

- Het programma draagt, doordat het als welkome aanvulling in NT1-cursussen wordt gebruikt, als alternatief voor een cursus dient, en door haar positieve effect op motivatie en concentratie, bij aan de verbetering van de lees- en schrijfvaardigheden van laaggeletterden.
- Indien vooruitgang wordt geboekt in het lees- en schrijfniveau heeft het programma een positieve invloed op het zelfvertrouwen van de leerder.
- Leerders doen naast lees- en schrijfvaardigheden ook praktische vaardigheden op.
- Het programma heeft geen duidelijk aantoonbaar effect op taboedoorbreking bij laaggeletterden. Het is een te grote stap voor laaggeletterden om met meer mensen over hun lees- en schrijfproblemen te spreken.
- Het moment om de stap naar een cursus te maken hangt vooral af van het al dan niet aanwezig zijn van situationele en psychosociale barrières. *Lees en Schrijf! Taal op je werk* heeft op deze barrières geen aantoonbare invloed.
- Laaggeletterden zijn zich al bewust van de beperkingen die hun lees- en schrijfprobleem met zich meebrengt. Ook weten zij vaak al van het bestaan van cursussen hiervoor. De promotiecampagne van *Lees en Schrijf!* brengt dit opnieuw onder de aandacht van laaggeletterden en hun omgeving.
- Eerder onderzoek toonde aan dat *Lees en Schrijf!* bijdraagt aan de bewustwording van de problematiek van laaggeletterdheid onder het algemeen publiek (Mira Media, 2008).

De conclusies over de leerwijzen en leerbehoeften van laaggeletterden en de mate waarop *Lees en Schrijf! Taal op je werk* hierop aansluit zijn:

- Het programma sluit goed aan bij de ervaringswereld van de laaggeletterden.
- Voor een deel van de leerders is het door beperkte concentratie, discipline en doorzettingsvermogen moeilijk zelfstandig met het *Lees en Schrijf!*-materiaal te werken.
- Leerders, zowel cursisten als individuele leerders, hebben behoefte aan meer feedback op de gemaakte oefeningen dan het materiaal zelf nu biedt.
- *Lees en Schrijf! Taal op je werk* sluit over het algemeen goed aan bij de leerwijzen en leerbehoeften van leerders op niveau A2.
- Leerders met een lager niveau dan A2 hebben wat meer begeleiding en herhaling nodig dan het materiaal nu biedt.

- Leerders met een hoger niveau dan A2 hebben soms wat meer uitdaging nodig dan het materiaal nu biedt.
- Niveauverschillen worden in de NT1- en NT2-cursussen goed ondervangen door extra aandacht of oefenmateriaal van docenten. Individuele leerders voor wie het materiaal wat te moeilijk of te makkelijk is raken eerder gedemotiveerd.
- Jongere leerders willen graag nog meer afwisseling en dynamiek in de presentatie van het *Lees en Schrijf!*-materiaal.

6.4 Verantwoording

De achtergronden van de respondenten die met het materiaal aan de slag zijn gegaan komen overeen met wat uit de literatuur bekend is over laaggeletterden. Wij verwachten daarom met een representatieve groep te hebben gesproken. De gesprekken zijn gevoerd door twee onderzoekers met behulp van een semigestructureerde checklist. Interpretaties van bevindingen zijn intersubjectief tot stand gekomen. Bovendien is behalve met laaggeletterden zelf, gesproken met docenten van laaggeletterden die daarbij optraden als 'deskundigen'. Op basis van de inzichten in gebruik, beleving, leerwijzen, leerbehoeften en gepercipieerde effecten hebben we uitspraken gedaan over het effect van *Lees en Schrijf! Taal op je werk* op bewustwording, taboedoorbreking en activering. Dit zijn geen statistische zekerheden, maar we hebben door empirische inbedding aannemelijk gemaakt of en in hoeverre het programma zal bijdragen aan bewustwording, taboedoorbreking en/of activering. Het betreft een theoretische generalisatie. De validiteit van de uitspraken is gebaseerd op de 'analogie' van verschillende situaties en gebruikers en niet op statistische redenering.